

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МИТНОЇ СПРАВИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРІОД ЇХ ПЕРЕБУВАННЯ У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (СРСР)

Розглянуто особливості організації митної справи в період перебування українських земель в складі Української РСР. З'ясовується правовий статус митних органів та досліджується процес формування митного законодавства в цих умовах.

Ключові слова: мито, митниця, митна справа, митне законодавство, митна політика.

Рассмотрены особенности организации таможенного дела в период пребывания украинских земель в составе Украинской ССР. Выясняется правовой статус таможенных органов и исследуется процесс формирования таможенного законодательства в этих условиях.

Ключевые слова: пошлина, таможня, таможенное дело, таможенное законодательство, таможенная политика.

The features of organization of custom business are considered in the period of stay of Ukrainian regions in composition of Ukrainian SSR. Legal status of custom organs turns out and the process of forming of customs legislation is probed in these terms.

Keywords: duty, custom, custom business, customs legislation, customs policy.

Постановка проблеми. У процесі становлення України як суверенної, незалежної держави особливого значення набуло забезпечення її економічної самостійності, невід'ємним елементом якої є митна справа. У зв'язку з посиленням ролі регіональної митної політики, висвітлення особливостей розвитку митної справи в окремих регіонах та в різний історичний період набуває особливої актуальності. Розробка основ митної політики і механізму її здійснення вимагає відповідних наукових пошуків, оскільки сучасний стан будь-якого явища не можна зрозуміти поза процесом його історичного розвитку: адже воно є результатом цього процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Характерним для останнього десятиліття є підвищення інтересу науковців до історії митної справи. У працях українських та зарубіжних авторів розглядаються питання загального та спеціального спрямування досліджуваної проблематики. З учених, які нині розробляють проблему історичного розвитку митної справи в Україні, слід назвати В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійка, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяка, Л.К. Воронова, Л.В. Деркача. Окремим аспектам митного законодавства присвятили публікації Ю.М. Дьомін, А.В. Кольбенко, Б.А. Кормич, А.В. Мазур, А.П. Мицак, А.П. Павлов, К.К. Сандровський та ін.

Метою статті є дослідження стану митної справи в період перебування західноукраїнських земель у складі Української РСР (СРСР).

Виклад основного матеріалу. Радянське державне будівництво, всі повороти внутрішньої та зовнішньої політики комуністичного режиму повною мірою відбивалися на становленні, розвитку й функціонуванні митної системи. Без сумніву, й історію радянських митних органів можна періодизувати, виходячи із загальної періодизації радянської історії.

Отже, можна виділити такі періоди еволюції митних установ УРСР у складі радянського державного апарату:

- 1) 1917–1923 роки – відносна організаційна відокремленість митних органів УСРР;
- 2) 1924–1963 рр. – централізація радянських митних органів і часткова можливість впливу УСРР на формування митної політики через Митно-тарифну Раду;
- 3) 1964–1991 рр. – повна централізація радянських митних установ.

Становлення Львівської митниці, якщо користуватися вище зазначеною періодизацією, відбувалось протягом другого етапу формування митних органів. Митні установи були інституціями радянської влади, і управління ними здійснювалося Народним комісаріатом зовнішньої торгівлі СРСР через Головне митне управління, що входило до його складу, а також Митно-тарифний комітет (далі – МТК). Такий порядок був передбачений у затвердженому 14 грудня 1924 року Президією Центрального виконавчого комітету СРСР Митному статуті СРСР, який слід вважати першим радянським кодифікованим союзним актом з митної справи.

Управління митною справою на всій території СРСР, як і за Митним статутом 1924 р., належало Народному комісаріатові зовнішньої торгівлі СРСР, який забезпечував ці повноваження через Головне митне управління, що входило до його складу. Очолював Головне митне управління начальник.

Проміжну ланку між центральними союзними митними органами і республіками СРСР займали уповноважені Народного комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР при радах народних комісарів (урядах) союзних республік в галузі митної справи.

До місцевих митних установ за Митним кодексом 1928 р. належали відділення Головного митного управління, митниці і митні пости.

На чолі відділень ГМУ знаходились начальники, які разом з їх помічниками призначались, звільнялись і переміщались Наркоматом Зовнішньої торгівлі СРСР після узгодження з РНК відповідної союзної республіки.

У 1929 р. загалом налічувалося п'ять відділень ГМУ: Українське, Білоруське, Закавказьке, Середньо-азіатське, Далекосхідне.

Митниці очолювали керівники, котрі призначались, переміщались і звільнялись ГМУ, а митні пости – керівники, котрі призначались, переміщались відповідними митницями.

Наказом Головного митного управління від 25 грудня 1932 р. митним постам були надані такі ж права як і митницям у здійсненні ними визначених повноважень і митних формальностей.

1939 р. було засновано Львівський аеропорт. Проте в перші дні війни у 1941 р. німецькі бомбардувальники знищили усі літаки та зруйнували злітну смугу. Першою значною подією після звільнення стало відкриття та початок функціонування Львівського аеропорту. Це відбулося 29 липня 1944 року, коли було здійснене перше повітряне перевезення пасажирів (у кількості п'яти осіб).

З 25 травня 1946 року наказом № 199 Народного комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР при Львівському аеропорту було організовано і відкрито митний пост зі штатом дев'ять працівників. У червні 1951 року цей пост реформовано у Львівську митницю [1, с. 2].

Післясталінський період відзначається небажанням тодішніх керівників держави відмовлятися від традиційних методів управління економікою та суспільством. В умовах розгортанням так званої „холодної війни” у галузі економіки настала ера консервації, що запрограмувала хронічне відставання СРСР від країн Заходу в майбутньому.

У 50-ті роки було проведено низку заходів з підвищення культури митного огляду, зі спрощення митних формальностей, поповнення митних структур спеціалістами з вищою освітою, що володіли іноземними мовами. Так, у 1953 р. було затверджено Правила митного огляду, пропуску ручного та несупроводжуваного багажу осіб, які прямували через державний кордон СРСР.

У 1961 р. Рада Міністрів СРСР затвердила Митний тариф СРСР, а з 1 січня 1965 р. були скасовані митні збори на товари, що надходили з країн Азії, Африки та Латинської Америки, уряди яких проводили прорадянську політику.

5 травня 1964 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР був затверджений новий Митний кодекс СРСР. Цей кодекс складався з трьох розділів і 120 статей і був істотно коротший від попереднього.

А.В. Кольбенко справедливо зазначає, що навіть саме різке зменшення кількості статей Кодексу в порівнянні з Кодексом 1928 р. вже свідчить про другорядну роль митної справи в СРСР в умовах централізації державної влади і нівелювання суверенітету союзних республік [2, с. 89].

Питанням управління митною справою був присвячений перший розділ кодексу, який складався із семи статей. Зокрема в ст. 1 Митного кодексу 1964 р. зазначалося, що управління митною справою на території СРСР відноситься до відання Міністерства зовнішньої торгівлі та здійснюється через Головне митне управління, що входить до його складу.

Створення, реорганізація та ліквідація митниць і митних постів проводилась міністром зовнішньої торгівлі СРСР. Їх діяльність здійснювалась на підставі Положення, яке затверджувалось начальником Головного митного управління.

Головне митне управління (далі – ГМУ), відповідно до ст. 4 Кодексу, керувало місцевими митними установами та здійснювало контроль за їх діяльністю, розробляло питання митної політики, тощо.

Важливим кроком щодо удосконалення діяльності митних органів у колишньому СРСР стала постанова Президії Верховної Ради СРСР від 30 липня 1971 р. «Про посилення адміністративної відповідальності за контрабанду валюти чи валютних цінностей, скоєну пасажирами, які перетинають державний кордон СРСР».

Подальшому розвитку митної справи слугував прийнятий 19 липня 1972 р. Указ Президії ВР СРСР «Про запровадження персональних звань для осіб керівного складу митних установ СРСР». Таким чином, як правильно зазначає А.П. Мицак, закріплювалась вертикаль підпорядкованості працівників митниці та посилювалась їх відповідальність та вплив на них з боку керівних органів влади [3, с. 72].

Отже, новий Митний кодекс 1964 р., як і подальше митне законодавство, фактично ігнорували інтереси союзних республік і закріплювали командно-адміністративні методи управління митною справою. І в цьому

кодексі зберігалась монополія союзної держави на зовнішню торгівлю. Таке суттєве обмеження прав союзних республік у формуванні міжнародної, зовнішньоекономічної та митної політики закріплювалось і новою Конституцією СРСР 1977 р.

У 1978 р. була ухвалена нова Конституція УРСР, яка дублювала основні положення союзної Конституції. Незважаючи на проголошену і затверджену Конституцією суверенність, Україна залишилась економічно, політично та ідеологічно залежною від центру і, зрозуміло, не мала можливості проводити власну митну політику. Суспільство перебувало в глибокій економічній та політичній кризі.

Постановою Ради Міністрів СРСР від 27 квітня 1981 року був затверджений новий митний тариф СРСР.

Було прийнято ряд правових документів, що регламентували роботу митних органів, а саме Положення про Головне Управління державного митного контролю при Раді Міністрів СРСР, Інструкцію про порядок підготовки нормативних актів Головного Управління державного митного контролю при Раді Міністрів СРСР. Відділи, які входили до складу ГМУ при Міністерстві зовнішньої торгівлі були перетворені в управління Головного Управління державного митного контролю (ГУДМК), збільшувалась кількість місцевих митних установ.

У 1988 р. згідно з наказом № 141 ГУДМК при РМ СРСР Львівська митниця набуває статусу регіональної, якій підпорядковуються митниці і митні пости Закарпатської, Чернівецької, Івано-Франківської, Тернопільської областей. Львівський аеропорт починає обслуговувати регулярні міжнародні авіарейси з Польщі, Угорщини, Чехо-Словаччини, Болгарії тощо. Для цього етапу характерне поступове кадрами поповнення митниці, професійними активне забезпечення правоохоронної функції щодо боротьби з контрабандним переміщенням зброї, історичних і культурних цінностей тощо.

Наказом ГУДМК від 29 січня 1989 р. було затверджено порядок створення наглядових комісій і призначення митних уповноважених.

До складу наглядових комісій, які готували вантаж для переправлення через митний кордон входили представники митних установ і адміністрацій, підприємств, що займались зовнішньоекономічною діяльністю. Митні уповноважені були органами митного контролю на місцях і поряд з митницями і митними постами входили в єдину систему Головного управління державного митного контролю.

Корінним чином змінити організацію митної справи намагався Митний кодекс СРСР від 26 березня 1991 р.

Уже в преамбулі Кодексу йшлося, що він прийнятий з метою створення умов корінної перебудови федеративних відносин, формування ринкової економіки в межах єдиного економічного простору Союзу СРСР та в умовах росту зовнішньоекономічної активності республік, національно-територіальних утворень, підприємств і організацій.

Загальне керівництво митної справи покладалось на вищі органи державної влади і управління СРСР.

Створення, реорганізацію та ліквідацію регіональних митних управлінь РР і митниць РР проводив за Митним кодексом СРСР 1991 р. Митний комітет СРСР.

Серед найважливіших завдань митних органів СРСР Кодекс 1991 р. передбачав:

- забезпечення додержання законодавства про митну справу;
- ефективне застосування митно-тарифного механізму при переміщенні через митний кордон СРСР товарів та інших предметів;
- вдосконалення митного контролю і оформлення;
- боротьбу з контрабандою та іншими порушеннями митних правил;
- ведення митної статистики;
- сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків СРСР, республік, регіонів СРСР та інші.

Отже, Митний кодекс СРСР 1991 р., як справедливо зазначає А.В. Кольбенко, намагався врегулювати та зрівноважити митні інтереси центру, союзних республік та окремих регіонів СРСР в умовах переходу до ринкової економіки за допомогою митно-тарифного регулювання [2, с. 93].

Загалом же, можна зробити висновок, що будь-якої радикальної трансформації організації роботи митної системи в СРСР і в УРСР, зокрема, не відбулося. Політика реформування митної сфери як і народного господарства в цілому, виявилась непослідовною, половинчатою. Тому, нові юридично закріплені функції митних органів мали швидше декларативний характер.

Висновки. Підписання в Москві 23 серпня 1939 р. німецько-радянського пакту, в результаті якого Західна Україна увійшла до УРСР, стимулювало початок глобального світового конфлікту, під час якого були втягнені у воєнні дії насамперед західні українські землі.

Початок німецько-радянської війни 22 червня 1941 р. виявив слабкість СРСР, брак підтримки населення, особливо на західноукраїнських землях, де значна частина населення бажала поразки більшовицької системи від німців.

Потрібно зазначити, що німецька політика відносно України, в тому числі і Західної, від самого початку, попри всі сподівання населення та національно-патріотичних організацій, була окупаційною та мала ознаки колишнього гноблення.

Політичні, економічні та культурні проблеми життя суспільства, які вимагали негайно розв'язання, замовчувалися. Потрібна верхівка штучними заходами підтримувала видимість зовнішнього благополуччя. Така політика керівних структур загрожувала соціальним вибухом величезної сили.

Корінним чином змінити організацію митної справи намагався Митний кодекс СРСР від 26 березня 1991 р., шляхом врегулювання та врівноваження митних інтересів центру, союзних республік та окремих регіонів СРСР в умовах переходів до ринкової економіки.

Однак, будь-якої радикальної трансформації роботи митної системи в СРСР і в УРСР, зокрема, не відбулося. Політика реформування митної системи виявилась половинчатою, у зв'язку з чим нові, юридично закріплені функції митних органів мали швидше декларативний характер.

Суспільні процеси, пробуджені перебудовою, з часом вже не контролювалися компартією і планове реформування явно не встигало за життям. Після бурхливих політичних подій 1989 – 1991 рр., що призвели до останнього розпаду Радянського Союзу як єдиної держави, припинили існування і радянські митні органи.

Література:

1. Мицак А.П. *Організація та структура Львівської митниці: сторінки історії* / А.П. Мицак. – Львів: Тріада Плюс, 1999. – 38 с.

2. Кольбенко А.В. *Історико-правові аспекти утворення та діяльності митних органів України: Дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 // ЛНУ ім. І. Франка. – Львів. – 1997. – 165 с.*

3. Мицак А.П. *Становлення та розвиток митного законодавства на території України: Дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 // ЛНУ ім. І. Франка. – Львів. – 2004. – 187 с.*

УДК 340.12

Р. Шай

здобувач,

Львівський державний університет внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню феномена правової держави як певної теорії та відповідної практики організації політичної влади та забезпечення прав і свобод людини

Ключові слова: *правова держава, державний устрій, державна влада, закон, управління, суспільний договір, суверенітет народу.*

Статья посвящена исследованию феномена правового государства как определенной теории и соответствующей практики организации политической власти и обеспечения прав и свобод человека

Ключевые слова: *правовое государство, государственный строй, государственная власть, закон, гуманистические принципы, естественное право, государственно-правовые взгляды, политико-правовое управление, общественный договор, суверенитет народа.*

The article deals with the research of the phenomenon of a legal state as a certain theory and appropriate practice of organizing of the political power and securing rights and freedoms of a person.

Key words: *legal state, regime, state authority, law, humanistic principles, natural law, state and legal views, political and legal administration, public agreement, people's sovereignty.*

Постановка проблеми. Зародки теорії правової держави у вигляді ідей гуманізму, широкого і обмеженого зазіхання пануючого класу на принципи демократизму, установлення і зберігання свободи, панування права і закону простежуються ще в міркуваннях передових для свого часу людей: мислителів-філософів, істориків, письменників, юристів Давньої Греції, Риму, Індії, Китаю й інших країн. Традиційна концепція правової держави пройшла складний і тривалий шлях і склалася на початку XIX ст. Але більшість ідей, на яких вона базувалася, висувалися набагато раніше. Ще в античні часи розуміли, що лише право може дати владі міру.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробці теорії правової держави присвячено чимало праць, починаючи від класиків античності до сучасних розробок. Зокрема, проблема розглядалася у працях